

УДК 377.111.3:371.14

4. Теорія і методика професійної освіти

СТРАТЕГІЧНІ ДОМІНАНТИ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Масліч Світлана Володимирівна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних
дисциплін

Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти

smaslich@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8606-0949>

Єрмоленко Андрій Борисович,

кандидат політичних наук, доцент,
заступник директора з навчальної роботи

Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти

diamond_621@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3048-7844>

Мета дослідження полягає в окресленні стратегічних напрямів розвитку закладів професійної освіти, визначенні основних чинників, що сприяють популяризації професійної освіти, факторів, що забезпечують підвищення якості професійної підготовки здобувачів освіти у закладах професійної освіти. Для досягнення мети використано теоретичні й емпіричні методи, метод статистичного дослідження. Методика дослідження базується на наукових положеннях компетентнісного, діяльнісного, системного, середовищного, інформаційного підходів.

Результати. Сучасний освітній процес закладів професійної освіти потребує реалізації новітніх підходів. З цією метою важливо розробити концепцію розвитку закладу, яка буде відображати стратегічні цілі й напрями його діяльності. Необхідним елементом розробки стратегії є здійснення SWOT-аналізу з визначенням сильних і слабких сторін закладу, його можливостей та ймовірних зовнішніх загроз. Успішний розвиток закладу професійної освіти можливий за умови узгодженої діяльності з потенційними роботодавцями, вивчення потреб ринку праці, забезпечення закладу сучасним матеріально-технічним забезпеченням, якісним складом педагогічного колективу, достатнім фінансуванням. Значну роль у реформуванні освітнього процесу закладів професійної освіти відіграє міжнародна співпраця, участь у європейських програмах. Вагомим чинником популяризації професійної освіти є

профориєнтаційна робота, а її елементом – кар’єрне консультування. Створення центрів кар’єри у закладах професійної освіти – один із напрямів стратегічного планування. Значну роль в організації освітнього процесу відіграє вміння використовувати цифрові ресурси й електронні засоби навчання, тому формування і розвиток цифрової компетентності учасників освітнього процесу – нагальна потреба сучасного суспільства.

Висновки. У результаті проведеного дослідження визначено основні підходи до розробки стратегії закладу професійної освіти з урахуванням вимог сьогодення. З’ясовано причини, що гальмують процес підготовки здобувачів освіти закладів професійної освіти. Окреслено основні напрями якісної організації професійної підготовки здобувачів освіти.

Ключові слова: ринок праці, освітній процес, професійна освіта, якість підготовки, кваліфіковані робітничі кадри.

STRATEGIC DOMINANTS OF VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTION DEVELOPMENT

Maslich Svitlana Volodymyrivna,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department Vocational Education Methodology and
Humanities

Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education

smaslich@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8606-0949>

Yermolenko Andrii Borysovysh,

Candidate of Political Sciences, Associate Professor,

Deputy director of educational work

Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education

diamond_621@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3048-7844>

The purpose of the study is to outline the strategic directions of development of vocational education institutions, identify the main factors that contribute to the popularization of vocational education, factors that ensure the improvement of the quality of vocational training of students in vocational education institutions. To achieve this goal, theoretical and empirical methods, as well as the method of statistical research were used. The research methodology is based on the scientific provisions of the competence, activity, system, environmental, and information approaches.

Results. The modern educational process of vocational education institutions requires the implementation of the latest approaches. To this end, it is important to develop a concept for the

development of the institution that will reflect the strategic goals and directions of its activities. A necessary element of strategy development is a SWOT analysis to determine the strengths and weaknesses of the institution, its capabilities, and possible external threats.

The successful development of a vocational education institution is possible only if it works in concert with potential employers, studies the needs of the labor market, provides the institution with modern material and technical support, high-quality teaching staff, and sufficient funding. International cooperation and participation in European programs play a significant role in reforming the educational process of vocational education institutions. A significant factor in the popularization of vocational education is career guidance, and career counseling is an element of it. The creation of career centers in vocational education institutions is one of the directions of strategic planning. The ability to use digital resources and e-learning tools plays a significant role in the organization of the educational process, so the formation and development of digital competence of participants in the educational process is an urgent need for modern society.

Conclusions. As a result of the study, the main approaches to the development of a strategy for a vocational education institution are identified, taking into account the requirements of today. The reasons that hinder the process of training students in vocational education institutions are identified. The main directions of high-quality organization of vocational training of students are outlined.

***Keywords:** labor market, educational process, vocational education, quality of training, skilled workers.*

Вступ. На сьогоднішній день вимоги сучасного ринку праці потребують реалізації новітніх підходів до організації освітнього процесу у закладах професійної освіти (ЗПО). Зі свого боку, злагоджена робота педагогічних колективів з питання забезпечення організаційних, педагогічних та методичних засад підготовки кваліфікованих робітничих кадрів сприяє формуванню професійної компетентності молодого покоління, пробуджує інтерес у здобувачів освіти до навчання в цілому та обраної професії зокрема, розвиває активну життєву позицію, наполегливість, цілеспрямованість, дисциплінованість. Заклади освіти, які готують фахівців усіх рівнів, насамперед повинні звертати увагу на потреби ринку праці, відповідність професійної підготовки у закладі вимогам роботодавців, стан матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу. Удосконалення та підвищення ефективності

підготовки майбутніх кваліфікованих робітників залежить і від рівня впровадження інноваційних форм та методів навчальної діяльності, використання європейського досвіду професійної підготовки молоді.

Варто зазначити, що на вітчизняному ринку праці спостерігається дефіцит кваліфікованих робітничих кадрів. У цьому контексті роботодавці виділяють основні проблеми: по-перше, невідповідність знань та умінь, отриманих випускниками закладів освіти, вимогам роботодавців, по-друге, – нестача потрібної кількості кваліфікованих кадрів (дефіцит молоді в країні).

На сайті Державної служби зайнятості України вказується, що найбільш популярними професіями на вітчизняному ринку праці є:

– кваліфіковані робітники з інструментом (швачка, електрик з ремонту та обслуговування електроустаткування, слюсар-ремонтник, слюсар-сантехнік, електрогазозварник, пекар, слюсар-електрик з ремонту електроустаткування, слюсар з ремонту колісних транспортних засобів);

– робітники з обслуговування, експлуатації устаткування та машин (водій, тракторист, токар, оператор заправних станцій, фрезерувальник, оператор верстатів, машиніст екскаватора, водій навантажувача, машиніст крана (кранівник));

– працівники сфери торгівлі та послуг (продавець, кухар, продавець-консультант, охоронник, офіціант, соціальний робітник, перукар) та ін. (Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у січні-березні 2023 року, 2023).

Наведені дані підтверджують факт дефіциту робітничих професій на вітчизняному ринку праці. Тому перед ЗПО стоїть завдання якісної підготовки майбутніх кваліфікованих робітничих кадрів відповідно до вимог ринку праці.

Мета статті: окреслити стратегічні домінанти розвитку закладу професійної освіти.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми.

У Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна)

освіта» на період до 2027 року зазначається, що основною проблемою у галузі професійної освіти, яка потребує негайного розв'язання є «невідповідність підготовки кваліфікованих кадрів потребам особи, національної економіки та суспільства» (Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року, 2019). У цьому ж документі визначено фактори, що зумовили дану проблему. Серед них: недостатній обсяг фінансування професійної (професійно-технічної) освіти, недостатня співпраця закладів професійної (професійно-технічної) освіти з роботодавцями та бізнес-партнерами, недосконалість системи професійної орієнтації та кар'єрного консультування молоді і дорослих. Наслідком такої ситуації є відсутність престижності робітничих професій й, відповідно, дефіцит кваліфікованих робітників на вітчизняному ринку праці.

У контексті заявленої нами теми на особливу увагу заслуговують результати проведеного дослідження у межах програми «EU4Skills: кращі навички для сучасної України», за яким було опитано 12 878 роботодавців (Ринок праці України: сьогодення і тенденції майбутнього, 2022). Окремі висновки за здійсненим опитуванням подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Затребуваність роботодавцями окремих компетентностей та навичок

Компетентності, навички	Сутність
Особистісно-мотиваційна компетентність	Орієнтація на результат Робота в команді Відповідальність
Комуникативна навичка	Уміння вести діалог
Професійно-функціональна навичка	Робота з документами
Професійно-технічна навичка	Робота з обладнанням
Цифрова навичка	Робота з базовими офісними програмами

Бачимо, що значна частка компетентностей та навичок синхронізуються з ключовими компетентностями. Відповідно до Рамкової програми ЄС щодо

оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя, ними є: грамотність; мовна компетентність; математична компетентність та компетентність у науках, технологіях та інженерії; цифрова компетентність; особиста, соціальна та навчальна компетентність; громадянська компетентність; підприємницька компетентність; компетентність культурної обізнаності та самовираження (Рамкова програма ЄС щодо оновлених ключових компетентностей, 2018). Зауважимо, що освітній процес ЗПО наразі будується на компетентній основі, а професійна підготовка здобувачів освіти розпочинається саме із формування ключових компетентностей. Зокрема предметами, результатом вивчення яких є формування ключових компетентностей, у ЗПО зазвичай є предмети «Основи трудового законодавства», «Інформаційні технології», «Основи галузевої економіки та підприємництва», «Основи екології та енергоменеджменту», «Основи професійної етики» та ін.

Болючою нині є проблема відтоку кадрів за кордон, нестача кваліфікованих робітників, плинність персоналу, відсутність програм підготовки для малого бізнесу, – про це неодноразово наголошують роботодавці та представники бізнесу. Перераховане особливо загострюється в умовах сьогодення – повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

2. Методологія та методи. Задля досягнення мети дослідження нами використано методи теоретичного аналізу, проведено опитування, бесіди, спостереження, збір та обробку статистичних даних, узагальнено результати досліджень стосовно проблеми розвитку закладів професійної освіти. Методика дослідження базується на наукових положеннях компетентнісного, діяльнісного, системного, середовищного, інформаційного підходів.

3. Результати та дискусії.

Основні напрями розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на державному рівні відображені в Стратегії її розвитку. Відповідно до документа, такими напрямками визначено:

- «побудову ефективної системи управління та фінансування;
- покращення змісту та якості професійної освіти;

- розвиток державно-приватного партнерства;
- популяризацію сфери» (Професійна освіта. Міністерство освіти і науки України, 2020).

Безумовно, пріоритетними напрямками роботи ЗПО є реалізація сучасних підходів до організації освітнього процесу, співпраця з соціальними партнерами, використання науково-технічних досягнень, урахування змін в технологіях виробництва та надання послуг, застосування інноваційних освітніх технологій, інтерактивних методів навчання. У цьому сенсі основним напрямом роботи педагогічних колективів ЗПО стає постійний рух уперед, використання інновацій у всіх сферах освітньої діяльності, моніторинг потреб ринку праці, упровадження сучасних навчальних, виробничих та виховних технологій. Реалізація даної мети забезпечується через розвиток професійної компетентності педагогічних працівників, підвищення рівня їхньої професійної компетентності.

Ефективним інструментом менеджменту в галузі освіти є стратегічний план. У перекладі з давньогрецької стратегія є загальним, недеталізованим планом досягнення важливої мети. Для окреслення стратегії освітнього закладу передусім доцільно визначити його сильні й слабкі сторони, а також розпізнати можливості та зовнішні загрози, тобто здійснити SWOT-аналіз. Як приклад розглянемо SWOT-аналіз діяльності ДПТНЗ «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг» (таблиця 2).

Таблиця 2

SWOT-аналіз діяльності ДПТНЗ «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг»

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Високий рейтинг закладу в системі освіти. 2. Потужний педагогічний колектив. 3. Зручне розташування. 4. Широкий спектр напрямів підготовки. 5. Міцні зв'язки з соціальними партнерами. 6. Функціонування Регіонального багатопрофільного навчально-практичного центру сфери послуг.	1. Недостатнє фінансування на оновлення обладнання майстерень та кабінетів. 2. Недостатня відповідність професійної підготовки потребам регіонального ринку праці. 3. Відсутність ліцензійного програмного забезпечення освітнього процесу. 4. Училище не має потужних стратегічних партнерів з розвитку наукоємких та прикладних професій.

7. Заклад визначено як базовий для проведення стажування та проведення перепідготовки викладачів та майстрів виробничого навчання. 8. Розпочато підготовку за рівнем фахового молодшого бакалавра за спеціальністю «Харчові технології». 9. Впроваджено елементи дуальної освіти. 10. Досвід міжнародного партнерства.	5. Безперешкодна доступність навчальних приміщень для маломобільних груп не забезпечена. 6. Невисокі показники виробничої діяльності. 7. Відсутність якісної термоізоляції приміщень, протікання даху, низький температурний режим. 8. Відсутність гуртожитку.
Можливості	Загрози
1. Участь закладу у програмі EU4Skills. 2. Розширення кола соціальних партнерів. 3. Оновлення банку професій. 4. Ліцензування нових професій. 5. Співпраця з міжнародними партнерами, обмін досвідом у підготовці кваліфікованих кадрів. 6. Співпраця з Агенцією регіонального розвитку Вінницької області. 7. Підготовка фахівців для індустрії гостинності як провідного сектору розвитку Вінниці та Вінницької області.	1. Поширений в суспільстві стереотип про низьку престижність робітничих професій стримує абітурієнтів від вступу до закладу. 2. Спад регіональної економіки призводить до скорочення кадрових потреб роботодавців. 3. Дистанційна форма роботи, введена через карантинні обмеження, суттєво ускладнює здобуття більшості практичних навичок. 4. Демографічний спад та міграція абітурієнтів за кордон.

Більшість позицій наведеного SWOT-аналізу стосується всієї системи професійної освіти в Україні. Якщо сильні сторони та можливості є індивідуальними для кожного закладу, слабкі сторони та загрози практично ототожнюють проблеми усієї системи вітчизняної професійної освіти. Ми вже говорили, про неprestижність професійної освіти в українському суспільстві й, як наслідок, дефіцит робітничих кадрів на вітчизняному ринку праці. Значною проблемою є також відтік молоді за кордон. Особливо ця проблема загострюється у нинішній час – період повномасштабного вторгнення російських окупантів на терени нашої держави. Так, станом на 24.12.2022 р., за кордоном перебувало 516 243 здобувачі освіти й майже 11 тисяч педагогічних працівників. При цьому, якщо останній показник має тенденцію до зниження, то кількість здобувачів освіти, що виїждять за кордон, зростає (Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of russian aggression, 2022).

Болючим питанням для ЗПО є проблема фінансування, яке знову-таки загострюється у період війни. Якість професійної підготовки залежить від багатьох чинників. Важливу роль у цьому процесі відіграє наявність сучасного матеріально-технічного забезпечення. Обладнання, інструмент, за допомогою яких здобувачі освіти, мають відпрацьовувати трудові навички, повинні бути новітніми, такими, що оснащують сучасні підприємства й заклади, де буде відбуватися майбутня професійна діяльність здобувачів освіти. Альтернативним варіантом вирішення проблеми фінансування стосовно оновлення матеріально-технічної бази для ЗПО є участь у грантових програмах, пошук донорів, співпраця з роботодавцями. У цьому сенсі можливістю ЗПО розширює програма «EU4Skills: кращі навички для сучасної України» – програма міжнародного партнерства Німеччини, Фінляндії, Польщі та Естонії для підтримки реформ професійної освіти в Україні. Пілотними впровадження даної програми стали 7 областей України: Вінницька, Львівська, Запорізька, Миколаївська, Полтавська, Рівненська та Чернівецька. Принагідно зазначимо, що реалізація даної програми в Україні охоплює 3 компоненти: «Підвищення ефективності реформи професійно-технічної освіти», «Покращення якості, привабливості профосвіти та збільшення її відповідності потребам ринку праці», «Модернізація інфраструктури та обладнання» (EU4SKILLS. Міністерство освіти і науки України, 2023).

Визначення стратегічних цілей ЗПО розглянемо на прикладі Державного професійного-навчального закладу «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг». Відповідно до прийнятої внутрішньої стратегії розвитку на 2021-2026 рр., закладом визначено такі стратегічні цілі:

1. Підготовка кваліфікованих кадрів відповідно до потреб регіонального ринку праці.
2. Оновлення моделі професійного навчання.
3. Удосконалення системи забезпечення якості професійного навчання.
4. Цифрова трансформація закладу.
5. Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників.

6. Модернізація інфраструктури та обладнання.
7. Активізація виробничої діяльності.
8. Формування кар'єрної та підприємницької компетентності учасників освітнього процесу.
9. «Перезавантаження» профорієнтаційної роботи.
10. Формування активної громадянської позиції.

Перераховані цілі узгоджуються з загальною стратегічною метою – створення нового типу закладу професійної освіти з орієнтацією на європейські стандарти.

Нами було наголошено на проблемі фінансування ЗПО щодо оновлення матеріально-технічної бази. Участь у програмі «EU4Skills: кращі навички для сучасної України» дозволяє окремим ЗПО модернізувати матеріально-технічне забезпечення окремих закладів та професій. Зокрема у межах даної програми у ДПТНЗ «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг», окрім виконання ремонтно-будівельних робіт, передбачено створення міжрегіонального освітнього комплексу індустрії гостинності, що об'єднуватиме тренувальний готельно-туристичний простір та інтерактивний хаб-простір для підготовки кухарів, кондитерів, майстрів ресторанного обслуговування (рис. 1) (Ковальчук, Масліч, Ткаченко, Шевчук & Щипська, 2022: 334).

Рис. 1. Структура міжрегіонального навчального комплексу індустрії гостинності

Як відомо, важливу роль у професійному зростанні особистості відіграє кар'єра. Однак питання формування кар'єрної компетентності, побудови індивідуальної траєкторії кар'єрного розвитку, формування навичок кар'єрної орієнтації донедавна у закладах освіти розглядалися опосередковано. Якщо говорити про ЗПО, проблема формування та розвитку кар'єрної компетентності майбутніх випускників цих закладів є нагальною і потребує реалізації низки заходів для її розв'язання. Розв'язок даної проблеми носить державний характер. На сьогодні Міністерством освіти і науки України ініційовано і впроваджено низку заходів для ЗПО з питань кар'єрного консультування та розвитку кар'єри, серед яких:

- листи МОН в регіони з методичними рекомендаціями щодо створення центрів кар'єри;
- старт Школи кар'єрного консультанта – офіційної програми підвищення кваліфікації від Інституту модернізації змісту освіти;
- конференція для сфери професійної освіти «Кар'єрне консультування в дії»;
- впровадження тренінгових програм «Організація, просування та методичний розвиток Центрів кар'єри» – для педагогічних працівників, «Формування персонального профайлу фахівця» – для здобувачів освіти ЗПО (у межах програми «EU4Skills: кращі навички для сучасної України») та ін.

Важливо, щоб ЗПО долучалися до реалізації подібних заходів, адже кар'єрна компетентність здобувачів освіти – це шлях у їхню успішну професійну діяльність, з іншого боку – гарантія економічного зростання держави.

Ми вже зауважували, що нинішнє суспільство ставить оновлені вимоги щодо організації освітнього процесу. Однією з таких вимог є необхідність цифровізації. Вплив цифрових технологій на всі галузі людської діяльності безперечний. Професійна освіта не є винятком, адже інноваційні методи навчання у ЗПО передбачають всебічне використання цифрових технологій не лише під час теоретичного навчання, а й при відпрацюванні практичних навичок майбутньої професійної діяльності. Крім того, питання цифровізації набуває

особливої актуальності у нинішній час: при організації освітнього процесу за дистанційною та змішаною формами, коли взаємодія учасників освітнього процесу відбувається опосередковано у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та цифрових технологій.

Розвиток цифрової компетентності є динамічним процесом, що потребує системної роботи. У цьому аспекті важливу роль відіграють усі види освіти: формальна, неформальна, інформальна. Практичний досвід роботи з веб-ресурсами, програмним забезпеченням, цифровими пристроями дають можливість якісно використовувати їх під час проведення навчальних занять. У ДПТНЗ «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг» в контексті цифрової трансформації освітнього закладу реалізуються наступні завдання:

- систематичне поповнення й оновлення бази цифрової техніки;
- створення STEM-лабораторії цифрового розвитку;
- робота Школи цифровізації освітнього процесу;
- розробка електронної контент-бібліотеки навчальних та методичних матеріалів, силабусів навчальних дисциплін;
- участь в обласній грантовій Програмі розвитку інформаційних, телекомунікаційних та інноваційних технологій в закладах освіти.

Висновки. Нинішні тенденції сучасного суспільства породжують нову парадигму освіти. Цифрові технології дають поштовх до інноваційних форм організації освітнього процесу. Заклади освіти, в яких відбувається підготовка майбутніх кваліфікованих робітників, насамперед, повинні звертати увагу потреби ринку праці, відповідність професійної підготовки потребам роботодавців. Удосконалення та підвищення ефективності освітнього процесу необхідно розпочинати з розробки стратегії закладу освіти. Описаний нами досвід ДПТНЗ «Вінницького вищого професійного училища сфери послуг» щодо організації освітнього процесу може бути використаний вітчизняними ЗПО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ключові компетентності для навчання протягом життя. Рамкова програма ЄС щодо оновлених ключових компетентностей. 2018. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>.
2. Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року. 12 червня 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#n8>.
3. Професійна освіта. Міністерство освіти і науки України. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/profesiyno-tekhnichna-osvita>.
4. Ринок праці України: сьогодні і тенденції майбутнього. Європейська Бізнес Асоціація. 2022. URL: <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-ukrayiny-sogodennya-i-tendentsiyi-majbutnogo/>.
5. Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у січні-березні 2023 року. Державний центр зайнятості. 2023. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.
6. EU4SKILLS. Міністерство освіти і науки України. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/eu4skills>.
7. Kovalchuk, V., Maslich, S., Tkachenko, N., Shevchuk, S., & Shchypka, T. (2022). Vocational Education in the Context of Modern Problems and Challenges. *Journal of Curriculum and Teaching*. 11 (8). <https://doi.org/10.5430/jct.v11n8p329>.
8. Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of russian aggression (as of December 2022). URL: <https://drive.google.com/file/d/1wLmm2ongB9HNRIrQHqSdVrBsHECTNruV/view>.

REFERENCES

1. Kliuchovi kompetentnosti dlia navchannia protiahom zhyttia. Ramkova prohrama YeS shchodo onovlenykh kliuchovykh kompetentnosti. (2018). [Key competences for lifelong learning. The EU framework for renewed key competences]. Retrieved from: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>.
2. Kontsepsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity «Suchasna profesiina (profesiino-tekhnichna) osvita» na period do 2027 roku. (2019). [The concept of implementation of state policy in the field of professional (professional and technical) education "Modern professional (professional and technical) education" for the period until 2027. June 12, 2019]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#n8>.
3. Profesiina osvita. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2020). [Professional education. Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/tag/profesiyno-tekhnichna-osvita>.
4. Rynek pratsi Ukrainy: sohodennia i tendentsii maibutnoho. Yevropeiska Biznes Asotsiatsiia. (2022). [Labor market of Ukraine: present and future trends. European Business Association]. Retrieved from: <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-ukrayiny-sogodennya-i-tendentsiyi-majbutnogo/>.
5. Sytuatsiia na rynku pratsi ta diialnist Derzhavnoi sluzhby zainiatosti u sichni-berezni 2023 roku. Derzhavnyi tsentr zainiatosti. (2023). [The situation on the labor market and the activities of the State Employment Service in January-March 2023. State Employment Center]. Retrieved from: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.
6. EU4SKILLS. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2023) [EU4SKILLS. Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/tag/eu4skills>.

7. Kovalchuk, V., Maslich, S., Tkachenko, N., Shevchuk, S., & Shchypska, T. (2022). Vocational Education in the Context of Modern Problems and Challenges. *Journal of Curriculum and Teaching*. 11 (8). <https://doi.org/10.5430/jct.v11n8p329> [in English].

8. Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of russian aggression (as of December 2022). Retrieved from: <https://drive.google.com/file/d/1wLmm2ongB9HNRIrQHqSdVrBsHECTNruV/view>.